

Zasady procesowe i kryminalistyczne a powtarzalność okazania w praktyce

Wprowadzenie

Jedną z najistotniejszych czynności procesowo-kryminalistycznych wykonywanych w postępowaniu karnym jest okazanie. Wyniki tej czynności często mają decydujący wpływ na końcową decyzję procesową, w szczególności na orzeczenie o winie lub niewinności oskarżonego. Jednocześnie, jak wskazują na to badania praktyki, w trakcie jej realizacji popełnianych jest wiele błędów istotnie wpływających na uzyskany rezultat. Z tych względów interesującą wydaje się problematyka wpływu zasad procesowych – domniemania niewinności, praworządności i obiektywizmu – na przeprowadzenie okazania. Szczególną uwagę w niniejszym opracowaniu zwrócono na specyficzny dualizm – okazanie jest czynnością procesową, a bywa także wykonywane operacyjnie. Ta (ewentualna) dwutorowość sprzyja łamaniu zasady niepowtarzalności okazania, a także wymienionych powyżej zasad procesowych.

Zgodnie z art. 172 § 1 k.p.k. osobie przesłuchiwanej można okazać inną osobę, jej wizerunek lub rzecz w celu jej rozpoznania. Okazanie powinno być przeprowadzone tak, aby wyłączyć sugestię. Zarządzenie Komendanta Głównego Policji nr 1426 z dnia 23 grudnia 2004 r. [1] w § 114 ust. 3 i 4 reguluje (oprócz okazania procesowego) także tzw. okazanie operacyjne. Przebieg tej ostatniej czynności (zapisany w ust. 3) jest następujący, „policjant może udać się ze świadkiem lub podejrzanym na miejsce, w którym istnieje możliwość spotkania sprawcy przestępstwa lub świadka. Osobę rozpoznaną należy wylegitymować, a w razie istnienia podstaw – zatrzymać”. W ust. 4 § 114 czytamy „podczas czynności, o której mowa w ust. 3, należy zapisać personalia osób, które znajdowały się w towarzystwie osoby rozpoznanej, i przesłuchać je w charakterze świadków, głównie co do faktu, że osoba rozpoznana była w danym miejscu w chwili rozpoznania. Świadka lub podejrzanego, który rozpoznał osobę, należy przesłuchać na tę okoliczność”.

Problematyka okazania była przedmiotem szczególnego zainteresowania wielu autorów. Przedstawiali oni różne rodzaje okazania osób. Najczęściej rozróżnia się okazanie: bezpośrednie osoby (jawne i dyskretne); pośrednie (fotografii, portretu, rzeźby); odtwarzające wygląd; zwłok; „puste”; identyfikujące osobę na podstawie cech dynamicznych (głos, chód, zapach) [2, 3, 4, 5].

J. Wójcikiewicz czynność wymienioną poprzednio w § 36 ust. 3 instrukcji dochodzeniowo-śledczej Milicji Obywatelskiej [6], a obecnie w § 114 Zarządzenia Komendanta Głównego Policji z dnia 23 grudnia 2004 r. ocenił jako „stojącą na pograniczu okazania” [7]. T. Tomaszewski w jednym spośród swych opracowań dokonuje szczegółowej analizy quasi-wtórnych okazań. Opisy te jakże trafnie odpowiadają okazaniom, przedstawionym 11 lat później w ust. 3 wyżej wymienionego Zarządzenia Komendanta Głównego Policji z dnia 23 grudnia 2004 r. T. Tomaszewski bowiem nazywa quasi-wtórny okazaniem dwie sytuacje. Pierwsza polega na tym, że „(...) świadek po popełnionym przestępstwie miał sposobność widzieć przedstawioną mu później do rozpoznania osobę, nierzadko w okolicznościach sugerujących jej udział w przestępstwie” [8, s. 22]. Natomiast druga okoliczność ma miejsce wówczas, gdy „(...) świadek zdarzenia styka się przypadkowo przed okazaniem z ujętym bez jego udziału podejrzanym” [8, s. 23].

Rola zasad powinna wynikać z istoty procesu karnego, gwarancji konstytucyjnych i wskazań wiedzy kryminalistycznej. Zasada praworządności wynika z art. 2 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. oraz dopełniających go art. 7 i art. 83 tejże Konstytucji RP. Ta fundamentalna zasada mówi, aby przeprowadzający okazanie przestrzegał prawa. Podstawowa dyrektywa procesu karnego i kryminalistyki nakazuje, aby „sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności (art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.)”. Art. 2 § 1 pkt 2 k.p.k. określa dyrektywę, aby ukształtowanie postępowania karnego następowało przez trafne stosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz przez ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa i zrealizowane zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego.

Zasada domniemania niewinności nakazuje, aby oskarżonego uważać za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem (art. 5 § 1 k.p.k.). Realizację tej zasady łatwo dostrzec podczas wykonywania okazania, gdyż z jednej strony mamy do czynienia z czynnością, która

– w przypadku pozytywnego wyniku identyfikacji – dostarcza przekonującego dowodu, że oskarżony jest bezpośrednim sprawcą czynu, z drugiej natomiast, z hipotezą o niewinności oskarżonego, wykluczającą wiarygodność rozpoznania [8, s. 20].

Celem zasad kryminalistyki powinno być sprzyjanie efektywności wykrywczej i procesowej. Dowodowe znaczenie okazania zależy od skrupulatnego przestrzegania – w trakcie jego realizacji – wymogów proceduralnych [9, s. 6; 8, s. 20]. Należy zatem zwrócić uwagę na wielość problemów związanych z nieprzestrzeganiem reguł okazania w świetle zasad procesowych i kryminalistycznych. Okazanie często przeprowadzane jest nieprawidłowo [2, s. 177–178; 10, s. 274–291, 300–312, 321–330, 343–347, 349–355]. Przyczyn nieprawidłowych wskazań należy dopatrywać się głównie w zachowaniu organów przeprowadzających czynność. Problematyczne jest wciąż zaliczanie tej czynności, często mającej niską wartość identyfikacyjną, w poczet dowodów.

J. Wójcikiewicz podnosi, że „powtórne okazanie należy dopuścić jednakże tylko wtedy, gdy będzie ono stało ewolucyjnie wyżej, niż uprzednia identyfikacja, (...) oraz po okazaniu pośrednim, natomiast trzeba wykluczyć dwa okazania pośrednie albo bezpośrednie (w tym jawne po dyskretnym)” [11, s. 78]. Stwierdza także, „(...) na wartość dowodową drugiego okazania zawsze wpływało okazanie pierwsze” [11, s. 79–80]. W innym opracowaniu dodaje również, że „z kryminalistycznego i procesowego punktu widzenia przeprowadzenie okazania dyskretnego powinno (...) wykluczyć późniejsze okazanie jawne tego samego podejrzanego temu samemu świadkowi” [5, s. 68]. Przestrzega dalej aby „(...) nie tworzyć w ten sposób fikcji dowodowej przenosząc bezpośrednio wynik w sferę dowodową”.

Autorka podziela także stwierdzenie E. Gruzy, że „(...) okazanie niewątpliwie ma charakter niepowtarzalny” [2, s. 113]. Oznacza to, że z dowodowego punktu widzenia czynność ta wyczerpuje się przy jednorazowym kontakcie z obiektem lub z jego wizerunkiem, bez względu na wynik tego kontaktu [12, s. 236]. Jak słusznie twierdzi S. Waltoś, „(...) w przypadku powtórnego okazania tej samej osoby temu samemu świadkowi rozpoznającemu, na wynik drugiej czynności będzie rzutować zachowany w pamięci ślad pierwszej, obraz osoby poprzednio okazywanej” [13, s. 12]. Także według A. Tarachy „(...) okazanie, którego wynik jest z góry pewny (powtórne okazanie), nie będzie okazaniem w znaczeniu procesu karnego, ponieważ nie spełnia celu tej czynności, jakim jest efekt identyfikacyjny” [14, s. 3]. Podczas powtarzania okazania (i nie tylko) mogą powstać u przesłuchiwanego zaburzenia fazy przechowywania w pamięci obrazu istotnego obiektu. Możliwe jest w takiej sytuacji nakładanie się na rzeczywiste

wspomnienia obrazu informacji z pierwszego tzw. okazania operacyjnego. Dyskusyjny w świetle powyższych rozważań wydaje się pogląd wyrażony w doktrynie, traktujący okazanie osoby i okazanie wizerunku jako dwie różne czynności, które względem siebie nie są niepowtarzalne [15, s. 68]. Analizując myśl tam wyrażoną, można sądzić, że podobnie należałoby odnosić relacje między okazaniem operacyjnym i procesowym, zważywszy na przejawiony tam pogląd, że „przeprowadzone na etapie przedprocesowym lub w ramach czynności operacyjnych, równoległych do czynności procesowych okazanie takie służy przede wszystkim celom wykrywczym”.

Zdaniem autorki problem powstaje zarówno wówczas, gdy okazanie jest przeprowadzone na tzw. próbę i już z pewnych względów nie jest wykonywane w procesie, jak i wtedy, gdy zostaje w procesie powtórzone.

Według orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Krakowie zaprezentowanego w postanowieniu z dnia 5 grudnia 2002 r., „(...) nie jest dopuszczalne okazywanie wizerunku (lub osób) »na próbę«, wstępnie, pozaprocesowo, bo otwiera to możliwość do szerokiego pola sugestii we właściwym rozpoznaniu. Okazywanie poza kontrolą procesową jest czynnością nielegalną” [16].

Nie ulega wątpliwości, że okazanie operacyjne nie musi być czynnością wykonaną zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r. [17], bowiem nie spełnia ono reguł tam zawartych. Paragraf 3 wyżej wymienionego rozporządzenia stanowi zasadę nakazującą między innymi, „(...) by osoba przesłuchiwana nie mogła zobaczyć przed okazaniem osoby okazywanej jej wizerunku lub rzeczy w sytuacji wskazującej na ich rolę lub ich znaczenie procesowe”. Bez wątpienia podczas okazania operacyjnego występują także najważniejsze elementy okazania opisanego w wyżej wymienionym rozporządzeniu, tj. „zobaczenie przez świadka osoby rozpoznawanej oraz uzyskanie informacji na temat jej wyglądu” i już z tego powodu wykonane później okazanie procesowe nie spełnia wymogów ww. paragrafu rozporządzenia, a co za tym idzie walorów dowodowych. Nastąpił więc kontakt świadka z osobą okazywaną i to ma znaczenie dla wartości identyfikacyjnej sprawcy [8, s. 22]. Zatem organ procesowy wykonując następnie okazanie według reguł wyżej wymienionego rozporządzenia, realizuje często czynność okazania, której niektóre elementy są już wcześniej ukształtowane.

Niezaprzeczalnie informacje uzyskane podczas okazania operacyjnego mają bardzo duże znaczenie wykrywcze. Wykonane następnie okazanie procesowe pozbawione będzie wartości dowodowej.

Wydaje się, że organy ścigania planując i gromadząc wszystkie dowody związane z przeprowadzeniem okazania procesowego po okazaniu operacyjnym, po-

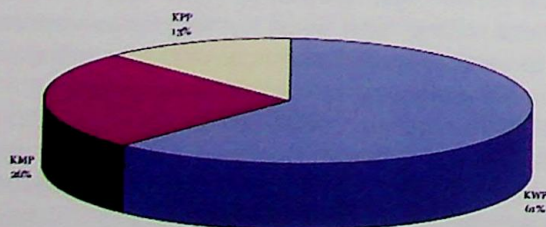
winny mieć zawsze na uwadze fakt, aby wystrzegać się informacji zdobytych nielegalnie, zwanych owocami zatrutego drzewa [18, s. 196–238]. Jak słusznie twierdzi S. Waltoś, reguła *fruits of poisoned tree*, polegająca na zakazie wykorzystania w procesie nie tylko dowodu przeprowadzonego wbrew prawu, ale i dowodu dzięki niemu uzyskanego, przyjęta w USA, w Polsce nie obowiązuje. Należy jednak nie zapominać o treści wspomnianego już paragrafu 3 wyżej wymienionego rozporządzenia, a w szczególności art. 173 § 1, zd. 2 k.p.k., które jasno wskazują na wadliwość czynności wykonanej wbrew zawartym tam nakazom. Warto przytoczyć tu stwierdzenie S. Waltośa, że „niedopuszczalne jest (...) okazywanie np. tylko jednej osoby albo tylko jednej fotografii, po to, aby następnie – w razie otrzymania odpowiedzi twierdzącej – pokazać już tylko gwoździ czczej formalności kilka osób lub fotografii” [19, s. 55, 381]. W związku z powyższym powstaje pytanie o legalność powtórzenia okazania procesowego po procesowym, jak również okazania procesowego po operacyjnym.

Celem opracowania, jak już wyżej zaznaczono, jest zwrócenie uwagi na konsekwencje nieprzestrzegania zasady niepowtarzalności okazania. W praktyce, jak pokazują wyniki ankiety przedstawione poniżej, organy przeprowadzające zarówno okazanie operacyjne, jak i procesowe, nie dostrzegają faktu, że każde następne okazanie będzie aktualizacją nie tyle spostrzeżeń pierwotnych, co spostrzeżeń późniejszych – dokonanych przy pierwszym okazaniu [14, s. 5]. Zatem w takiej sytuacji głównym celem okazania jest to, aby świadek był w stanie rozpoznać przedmiot okazania jako ten, z którym się poprzednio zetknął [14, s. 3].

Metodyka badań

W badaniach, które zostały przeprowadzone w 2005 r., wzięło udział 39 funkcjonariuszy Policji wydziału dochodzeniowo-śledczego jednej z komend wojewódzkich Policji, a także komend powiatowych Policji i komend miejskich Policji.

Przeprowadzone badania ankietowe zilustrowane na kolejnych wykresach odsłaniają zapatrywania funk-

Ryc. 1. Jednostka pracy
Fig. 1. Workplace
źródło (nyc. 1–6): autorka

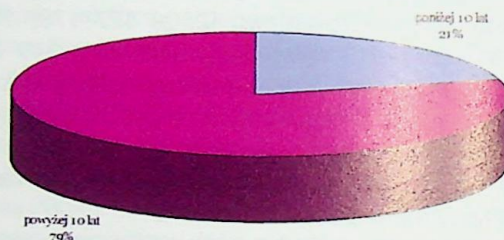
cjonariuszy Policji na przestrzeganie zasady niepowtarzalności okazania.

Pierwsze pytanie dotyczyło miejsca pracy respondenta.

Jak obrazuje rycina 1, 61% respondentów było zatrudnionych w komendzie wojewódzkiej Policji, w komendach powiatowych Policji – 13%, a w komendach miejskich Policji 26% badanych.

Kolejne pytanie związane było ze stażem pracy w jednostce Policji.

Jak przedstawiono na rycinie 2, funkcjonariuszy ze stażem pracy poniżej 10 lat było ośmiu, ze stażem po-

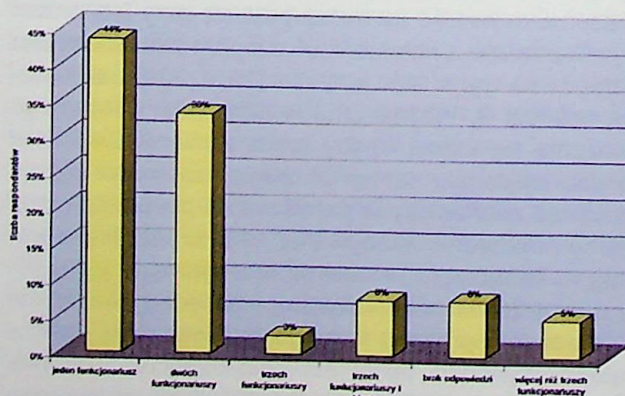
Ryc. 2. Staż pracy w Policji
Fig. 2. Job seniority in Police

wyżej 10 lat – 31. Próba jest miarodajna, co potwierdza między innymi długi staż pracy, a co za tym idzie, możliwość wykonywania podczas swej służby dużej liczby okazań.

Wyniki badań

Rycina 3 obrazuje pogląd funkcjonariuszy na temat prawidłowego składu organu przeprowadzającego okazanie.

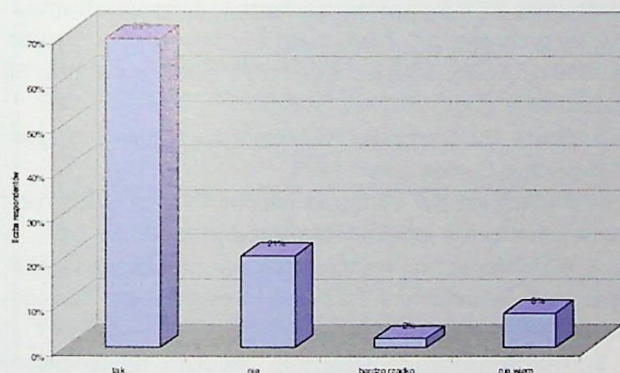
Jak widać na wykresie, funkcjonariusze wyrażali różne zdania na ten temat. Niepokojący jest fakt, że

Ryc. 3. Skład organu dokonującego okazania
Fig. 3. Part of police authorities, which carry out of identification parade

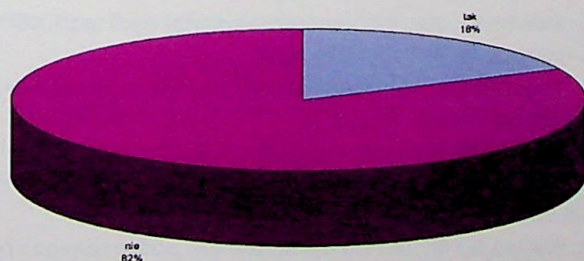
aż 44% policjantów przeprowadza okazanie w składzie jednoosobowym. Należy postulować, aby czynność procesową, niepowtarzalną, przeprowadzało co najmniej dwóch funkcjonariuszy oraz specjalista technicznie zabezpieczający tę czynność za pomocą urządzeń utrwalających obraz lub dźwięk. Dalej śledząc wykres, można stwierdzić, że 33% respondentów opowiedziało się za dwuosobową ekipą przeprowadzającą okazanie. Tylko 2% funkcjonariuszy przeprowadza tę czynność identyfikacyjną w składzie trzech osób. Następny wskaźnik na wykresie rejestruje 8% policjantów, którzy przeprowadzają okazanie w ekipie trzech funkcjonariuszy i biegłego. Pozostali, tj. 8% policjantów, nie mieli zdania na temat prawidłowego składu ekipy przeprowadzającej tę czynność.

Wykres na rycinie 4 odśladania tzw. fikcję dowodową, tj. przeprowadzenie okazania procesowego po okazaniu tzw. operacyjnym.

Ryc. 4. Okazanie procesowe wykonane po tzw. okazaniu operacyjnym
Fig. 4. Procedural meaning of identification parade, which is carry out after informal recognition

Jak obrazuje powyższy wykres, praktyka jest bardzo niepokojąca, gdyż 69% funkcjonariuszy wykonuje tzw. fikcję dowodową zamiast czynności o faktycznym znaczeniu dowodowym. Natomiast 21% policjantów zaprzeczyło, jakoby w swej pracy dokonywało fikcji dowodowej. Pozostałych 2% respondentów bardzo rzadko wykonuje okazanie procesowe po operacyjnym. Ko-

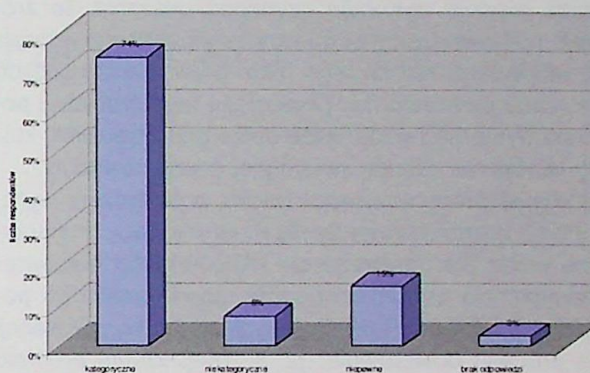
Ryc. 5. Niepowtarzalność okazania
Fig. 5. Non-repetitiveness of identification parade

lejnych 8% policjantów nie posiada wiedzy, która pozwalałaby im odpowiedzieć na postawione pytanie.

Rycina 5 prezentuje poglądy respondentów w kwestii niepowtarzalności okazania.

Osiemnaście procent funkcjonariuszy nie widzi problemu związanego z zasadą dotyczącą niepowtarzalności okazania.

Kolejny wykres przedstawia rodzaje rozpoznania (ryc. 6).

Ryc. 6. Rodzaje rozpoznania
Fig. 6. Types of recognition

Z wykresu tego wynika, że 74% policjantów otrzymuje od świadka kategoryczną odpowiedź. Podobne wyniki uzyskała E. Gruza [2, s. 176], otrzymując 72,5% wskaźnik rozpoznania kategorycznych. Taki uzyskany stan wiedzy byłby idealny, gdyby odpowiedzi były spontaniczne. Jak jednak wykazują badania, jednym z uchybień organów przeprowadzających okazanie, jest bezpośrednie sugerowanie rozpoznającemu, że wśród okazywanych jest poszukiwany sprawca zdarzenia [8, s. 23]. Rodzi się jednak pytanie, dlaczego mimo uzyskiwania przez 74% policjantów kategorycznych rozpoznania (patrz powyższy wykres), 18% funkcjonariuszy Policji skłonnych jest powtarzać tę czynność?

Powstaje wątpliwość, na czym sądy opierają wyrok, dysponując jedynym dowodem z okazania, które w rzeczywistości bywa fikcją dowodową? Odpowiedź na to pytanie wymaga odrębnych badań naukowych. Po przeanalizowaniu powyższych wyników badań należy się zastanowić: jaki cel ma praktyka stosowania tej fikcji dowodowej, tj. wykonywania okazania procesowego po operacyjnym?

Podsumowanie

Wyniki badań pośrednio prowadzą do wniosku, że wśród funkcjonariuszy Policji wiedza na temat okazania jest dość powierzchowna. Problem jest o tyle istotny, że niczym nie można usprawiedliwić niechęci się-

gnięcia do obowiązujących przepisów, tj. art. 172 k.p.k., Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r., Zarządzenia Komendanta Głównego Policji nr 1426 z dnia 23 grudnia 2004 r. i zapoznania się z nimi. Jeśli mimo takiej lektury okazanie przeprowadzane jest błędnie, należy udoskonalić proces dydaktyczny w szkołach policyjnych, uwzględniając całokształt problematyki. Potrzebne są także szkolenia prokuratorów i sędziów. Domniemywać należy również, że jeżeli policjanci z 18-letnim stażem pracy wciąż błędnie wykonują czynność okazania, to źródłem niepowodzeń jest między innymi niewystarczające uświadamianie im tego faktu przez nadzorujących ich pracę prokuratorów. Doniosłość tego problemu powinna być brana pod uwagę także przez sędziów, którzy kierują się zasadą swobodnej oceny dowodów.

Wyniki prezentowanych badań potwierdzają wyrażone 12 lat temu stwierdzenie E. Gruzy, że „(...) w praktyce wciąż nie dostrzega się roli czynności niepowtarzalnych, nie uświadamia sobie nieodwracalności popełnionych błędów i wynikających z tego konsekwencji dla procesu dowodzenia” [2, s. 184]. Zatem problem nie zniknął i jest nadal aktualny.

Streszczenie

Okazanie jest bardzo ważną i często wykonywaną czynnością procesową. Posługując się nią, organy ścigania powinny przestrzegać zasad procesowych i kryminalistycznych. Procesowych – gdyż okazanie jest czynnością znajdującą się w k.p.k., zaś zasady kryminalistyczne dyktuje nauka kryminalistyki, która wypracowała metody i środki niezbędne dla realizacji tej ważnej czynności. Literatura przedmiotu wskazuje na częste uchybienia przeprowadzających tę czynność. Celem opracowania było zwrócenie uwagi na konsekwencje nieprzestrzegania zasady niepowtarzalności okazania. Przedstawiono wyniki badań ankietowych, które dotyczyły opinii 39 funkcjonariuszy Policji wydziałów dochodzeniowo-śledczych i miały charakter anonimowy. Problematyka badań odnosiła się do okazania przeprowadzanego w sprawach dotyczących: zabójstw, zgwałceń, rozbojów i kradzieży z włamaniem. Niepokojący jest fakt, że aż 18% funkcjonariuszy nie przestrzega zasady dotyczącej niepowtarzalności okazania. Badania potwierdziły tezę, że okazanie z powodu uchybień posiada niską wartość dowodową.

Słowa kluczowe: okazanie, zasada niepowtarzalności, fikcja dowodowa.

Summary

Identification parade is an important procedure quite often used in the course of criminal proceedings. When effecting it, law enforcement authorities are expected to observe the regulations both pertaining to criminal proceedings and forensic examinations. Identification by eye witness is a procedure specified in the criminal proceedings code and there are also formulated

rules in terms of forensics. The scientific literature of the subject reports frequent transgressions. The aim of the article was to pinpoint the consequences of non-observance of the rule of non-repetitiveness of the procedure. The Authors present results of an anonymous survey carried out among 39 officers of police investigative teams. The questions referred to cases of manslaughter, rapes, robberies and burglaries. It was disturbing to learn that 18% of the officers do not observe the rule of non-repetitiveness of identification by eye-witness. The study confirmed the thesis that due to various infringements, identification parade has a low probative value.

Keywords: identification by eye-witness, rule of non-repetitiveness, evidential fiction.

BIBLIOGRAFIA

1. Zarządzenie nr 1426 Komendanta Głównego Policji z dnia 23 grudnia 2004 r. w sprawie metody wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców, na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tekst jednolity DzU z 2002 r., nr 7, poz. 58 z późn. zm.).
2. Gruza E.: Okazanie. Problematyka kryminalistyczna, Wydawnictwo Comer, Toruń 1995.
3. Piątkowski K.: Okazanie (studium kryminalistyczne), Studia i monografie WSO MSW, Szczepno 1983.
4. Wójcikiewicz J.: Kryminalistyczna problematyka okazania osób, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa 1988.
5. Wójcikiewicz J.: Okazanie, studium porównawcze z pogranicza kryminalistyki i procesu karnego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1985.
6. Zarządzenie nr 55 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 19 lipca 1976 r. w sprawie prowadzenia przez Milicję Obywatelską postępowania przygotowawczego – Instrukcja Dochodzeniowo-Śledcza MO.
7. Wójcikiewicz J.: Okazanie, studium porównawcze z pogranicza kryminalistyki i procesu karnego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1985.
8. Tomaszewski T.: Wartość okazania oskarżonego w praktyce śledczej, Palestra 1992, nr 9–10.
9. Gurgul J.: Okazanie osoby, wartość i niebezpieczeństwa, Gazeta Sądowa i Penitencjarna 1971, nr 12.
10. Juszka K.: Jakość czynności kryminalistycznych, Oficyna Wydawnicza Verba, Lublin 2007.
11. Wójcikiewicz J.: W kwestii procesowej czynności okazania, Nowe Prawo 1983, nr 2.
12. Kulicki M., Kwiatkowska-Darul V., Stępa L.: Kryminalistyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
13. Waltoś S.: Istota i zakres uprawnień podejrzanego i po-krzywdzonego oraz ich zastępców w niepowtarzalnych czynnościach śledczych i dochodzących, Palestra 1969, nr 9.

14. **Taracha T.:** Okazanie w celu rozpoznania (wybrane zagadnienia procesowe i kryminalistyczne), Problemy Prawo-rządności 1979, nr 10.

15. **Karczmarska D.:** Przyczynek do prawno-procesowej systematyki okazań, Prokuratura i Prawo 1999, nr 7–8.

16. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 grudnia 2002 r., sygn. II AKz 481/02, nr 12, poz. 42.

17. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie warunków technicznych przeprowadzenia okazania (DzU z 2003 r., nr 104, poz. 981).

18. **Waltoś S.:** Owoce zatrutego drzewa. Procesy i wydarzenia, które wstrząsnęły prawem, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1978.

19. **Waltoś S.:** Proces karny, Zarys systemu, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2005.

Oferta wydawnicza CLK KGP

Kształtowanie się osobniczych cech pisma (ZM 3)	18 zł
Podstawy fizjologii węchu, uczenia się i etologii zwierząt (ZM 4)	15 zł
Deformacje pisma ręcznego (ZM 5)	18 zł
Analiza nieorganiczna w praktyce CLK KGP (ZM 10)	15 zł
Czynniki wpływające na obraz pisma (ZM 12)	15 zł
Aktualne zagadnienia biologii kryminalistycznej (ZM 15)	16 zł
Wpływ czynników wolicjonalnych i pozawolicjonalnych na obraz podpisu (ZM 18)	13,5 zł
Wybrane zagadnienia dotyczące rekonstrukcji wypadków drogowych (ZM 19)	20 zł
Ślady małżowiny usznej (ZM 20)	16 zł
Wybuch i jego skutki – kryminalistyczne badania materiałów i urządzeń wybuchowych (ZM 21)	37 zł
Analiza DNA w systemie SGM PLUS (ZM 22)	22 zł
Portret pamięciowy – wybrane zagadnienia (ZM 23)	28 zł
Wybrane zagadnienia z zakresu badań dokumentów (ZM 24)	32 zł
Wpływ podłoża i monotonii sensorycznej na obraz pisma ręcznego i podpisów (ZM 25)	41 zł
Walidacja materiałów do ujawniania śladów linii papilarnych	
– budowa kompetencji funkcjonalnych (ZM 26)	51 zł
Zbigniew Ruszkowski: Fizykochemia kryminalistyczna	15 zł
Jarosław Moszczyński: Daktyloskopia	26 zł
Andrzej Filewicz: Kryminalistyczne badania pozostałości po wystrale z broni palnej (GSR)	35 zł
Leonarda Rodowicz: Kryminalistyczne badanie śladów obuwia	10 zł
Waldemar S. Krawczyk: Chromatografia gazowa w kryminalistyce	25 zł
Andrzej Pietrych: Fałszerstwa oznaczeń identyfikacyjnych w pojazdach samochodowych	
i ich wykrywanie	18 zł
Waldemar S. Krawczyk: Nielegalne laboratoria narkotykowe	29 zł
Przewodnik po metodach wizualizacji śladów daktyloskopijnych, [red.] M. Pękała i M. Rybczyńska-Królik ..	54 zł
Tomasz Bednarek: Dowód osmologiczny. Aspekty kryminalistyczne i procesowe	95 zł